

УДК [930.253+342924]«19/20»

РОЛЬ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ ТА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ У ДОСЛІДЖЕННІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Шендерук О.Б.

Чернігівська Академія Державної пенітенціарної служби

У статті проаналізовано архівні документи та нормативно-правові акти Радянського Союзу та незалежної України другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Наведено результати вивчення вищезгаданих джерел. З'ясовано функції зазначених джерел, які публікувалися в Україні. Встановлено їхню роль для дослідження проблеми розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземних мов. Сформульовано висновок про значущість архівних документів та нормативно-правових актів Радянського Союзу та незалежної України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. для виконання досліджень із історії педагогіки. **Ключові слова:** архівний документ, архівний фонд, нормативно-правовий акт, зведений звіт, підготовка викладача іноземної мови.

Постановка проблеми. Найважливішим джерелом історико-педагогічної інформації для дослідників, на нашу думку, є документи, які зберігаються в архівних фондах, оскільки вони ілюструють та деталізують будь-яке явище, проблему чи подію. Жодне дослідження з історії педагогіки не обходиться без вивчення архівної бази, оскільки аналіз педагогічних явищ, процесів, подій у певний період неможливий без залучення як відомих, так і нових джерел.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний пошук переконливо довів, що окремі проблеми історико-педагогічного джерелознавства знайшли відображення у працях Л. Березівської, Т. Гавриленко, Н. Гулана, Н. Сейко, О. Сухомлинської та ін. Аналіз джерельної бази проблем підготовки вчителя іноземної мови в Україні здійснено у дослідженнях О. Місечко. Питанню дослідження джерельної бази дошкільної освіти другої половини ХХ – початку ХХІ ст. присвятили свої роботи Т. Гавриленко. Польсько-мовні джерела ХІХ-ХХ століть стали предметом дослідження Н. Сейко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Але поза межами дослідження залишився аналіз архівних документів та нормативно-правових актів Радянського Союзу та незалежної України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у світлі висвітлення проблеми розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземних мов.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є аналіз матеріалів архівних фондів та нормативно-правових актів Радянського Союзу та незалежної України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. задля осмислення їхньої ролі в процесі розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Аналіз 112 справ з п'яти архівних фондів, а саме матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО) – ф. 166 та ф. 4621 (Зведені звіти Міністерства народної освіти по педінститутах, педучилищах, профтехучилищах, школах, Протоколи засідань кафедр ІМ, Протоколи засідань Рад факультету ІМ, Плани роботи факультетів ІМ, Звіти про від-

радження за кордон, Звіти про роботу аспірантури та докторантури), матеріалів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжин (ДАЧО) (ф. 128), Чернігівського обласного архіву (ф. 608) та архіву Чернігівського педагогічного університету (ф. 608) дали змогу простежити за процесом розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови. Матеріали цих фондів були використані для фактологічного підтвердження висунутих припущень та уможливають об'єктивне висвітлення змістових, організаційних та процесуальних аспектів історії розвитку педагогічного процесу на факультетах іноземних мов ВНЗ України. Крім того, вони олюднують історичну картину, надають їй відтінків та відтворюють емоції реального життя.

Найбільш повно представлені матеріали у фондах ЦДАВО України, оскільки саме сюди стікались усі документи з кожного куточка нашої країни. У ЦДАВО України містяться документи, що відповідають специфіці нашого дослідження й дають змогу зробити спробу об'єктивно висвітлити питання розвитку та організації педагогічного процесу на факультетах ІМ у ВНЗ України досліджуваного періоду. В архівах зосереджені звіти вітчизняних вишів, у яких міститься інформація про розподіл студентів-філологів за курсами та спеціальностями як денного, так і заочного відділень, про гуртки та факультативи, педагогічну практику студентів, закордонні відрядження та багато іншої корисної інформації щодо теми дослідження.

Аналіз архівних матеріалів, які відносяться до другої половини ХХ століття (60-80-ті рр.), дає нам змогу простежити за змістовим, організаційним та процесуальним зміцненням системи професійної підготовки викладача іноземної мови і дійти висновку, що протягом другої половини ХХ століття відбувалась поступова перебудова методів та форм навчально-виховної роботи, розширення кількісного та якісного складу кафедр ІМ.

У цей період часу можна говорити про наявність базового наповнення у змісті підготовки майбутніх викладачів іноземної мови, який був спільним для всіх українських ВНЗ, що готували фахівців лінгвістичного напрямку. Крім того, відмічалась поява

нових предметів філологічного циклу, таких як методика викладання іноземних мов, введення в мовознавство, історія мови, лексикологія.

Починаючи з 60-х рр. ХХ століття і протягом усього досліджуваного нами періоду, кафедри ІМ активно співпрацювали зі школами: створювались гуртки з розмовної мови для шкільних вчителів; викладачі кафедр ІМ брали участь у проведенні шкільних олімпіад з ІМ, допомагали у проведенні уроків шкільним учителям. Дуже популярними були факультативні курси та гуртки [6, арк. 96; 7, арк. 39; 8, арк. 98-99; 9; 10, арк. 93; 22; 23, арк. 74; 24].

Також помітним у 60-70-ті рр. ХХ століття стало посилення психолого-педагогічної підготовки майбутніх викладачів ІМ завдяки введенню таких навчальних курсів, як загальна та соціальна психологія. Поступово поліпшувалась заочна підготовка майбутніх фахівців лінгвістичного спрямування [19, арк. 222].

Аналізуючи звіти, які відносяться до початку 90-х рр. ХХ століття, ми виявили тенденцію до зростання інтересу до вивчення ІМ та суспільного запиту на здобуття диплома вчителя іноземної мови. Крім того, зі звітів видно, що в 90-ті рр. ХХ століття досить популярними було поєднання спеціальностей, наприклад, «Біологія та іноземна мова», «Географія та іноземна мова», «Історія та іноземна мова» тощо [15, арк. 3]. На початку 90-х рр. ХХ століття у вітчизняних вищих лінгвістичного спрямування найбільш популярною спеціальністю на денному відділенні була «Англійська та німецька мови» (762 студенти прийнято за рахунок плану, а 778 – навчались на першому курсі). Друге місце посідала спеціальність «Російська мова, література та іноземна мова» (575/586). А на третьому місці за популярністю, як свідчить аналіз джерел, була спеціальність «Українська мова, література та іноземна мова» [14, арк. 3]. Водночас, на заочному відділенні найбільш популярною була спеціальність «Англійська мова» (134/142), потім «Французька» (28/28) і на третьому місці «Німецька мова» (23/22) [14, арк. 19].

Зведені звіти про чисельність і склад спеціалістів, які мають вищу освіту на початку 1990 року за спеціальностями, отриманими в педагогічних інститутах на денній формі, дають змогу зробити висновок, що за спеціальністю ІМ: «Слов'янські мови та література», «Романо-германські мови і література», «Східні мови та література» налічувалось 1580 осіб [13, с. 3].

Так, зведені статистичні звіти педагогічних інститутів УРСР надають нам інформацію про кількісний склад педагогічних вишів, у яких професійно вивчались ІМ, які саме ІМ вивчались та кількість осіб. У Наказах Міністрів народної освіти УРСР з основної діяльності міститься інформація про те, хто в період, що вивчається нами, був Міністром освіти, що ним було зроблено [12], інформація про організацію та проведення республіканських олімпіад з іноземних мов: хто був відповідальним, надані завдання, результати тощо [16].

До цієї групи джерел нами було віднесено також і навчальні плани педагогічних інститутів, затверджені Міністерством освіти УРСР, які дають нам змогу проаналізувати та оцінити стан

підготовки майбутніх фахівців лінгвістичного спрямування [11].

Вивчаючи листування з ЦК КП України з різних питань, які стосувались вищої освіти взагалі та підготовки викладачів ІМ зокрема, ми отримали інформацію, що вже на початку 60-х рр. ХХ століття існували закордонні відрядження з метою підвищення рівня кваліфікації спеціалістів. Так, відповідно до Угоди про культурний обмін між СРСР і США на 1961 рік та Наказом Міністра вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, Міністерство відправило на три місяці до США з метою курсової перепідготовки з англійської мови викладачів вітчизняних ВНЗ [17, арк. 41]. Також з цього листування ми дізнаємось про існування гострої потреби в організації в Україні спеціалізованого видавництва, яке б видавало підручники, навчальні та методичні посібники, а також наукові праці для вищих і середніх спеціальних учбових закладів УРСР [17, арк. 66].

Листування довело факт гострої потреби в Україні кадрів з вищою освітою, зокрема педагогічною. Внаслідок цього було збільшено набір до вишів [17, арк. 153].

Згідно з постановою Ради Міністрів СРСР від 27 травня 1961 року № 468 «Об улучшении изучения иностранных языков» в Україні були організовані дворічні вищі педагогічні курси з підготовки викладачів ІМ для ВНЗ. Такі курси функціонували при Київському педагогічному інституті іноземних мов (КПІІМ), при Львівському, Одеському та Харківському університетах (по 25 осіб) [20, арк. 24]. Туди вступали переважно одружені жінки, котрих не можна було направляти працювати в іншу місцевість.

Із 1964 року було введено цільове направлення викладачів вишів на навчання. Але на 1965 рік від ВНЗ не було достатньої кількості таких заяв. Згідно цього можна зробити висновок: підготовка викладачів ІМ виключно за допомогою таких дворічних курсів себе не виправдовувала. Тому Міністерство вищої та середньої спеціальної освіти УРСР реорганізує ці дворічні курси при університетах на однорічні курси підвищення кваліфікації викладачів ІМ ВНЗ і залишає такі курси лише при КПІІМ [20].

Важливими для висвітлення проблеми розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземних мов, на нашу думку, є стенограми нарад завідуючих кафедрами ІМ вишів України, в яких знаходимо інформацію стосовно годин, відведених в 60-ті рр. ХХ століття на ІМ в педагогічних інститутах (140 год.) [18, арк. 27]. Також тут міститься інформація щодо методів викладання ІМ, навчальної літератури, навчальних планів та контингенту студентських груп.

Друга група джерел – нормативно-правові акти – має для нас дуже важливе значення, оскільки вона дає найбільш точну та об'єктивну інформацію без будь-якої суб'єктивної авторської інтерпретації та особистісного ставлення до подій або явищ. Спираючись на Н. Сейко, вважаємо, що архівні матеріали не можуть бути єдиним джерелом аналізу проблеми, оскільки важливе значення мають й нормативно-правові документи [5, с. 125]. Так, до другої групи джерел нами було віднесено директивні вказів-

ки Міністерства вищої і середньої освіти УРСР, Накази Міністра народної освіти з основної діяльності, Накази Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, Директивні вказівки Міністерства вищої й середньої освіти УРСР, Розпорядження Міністерства вищої й середньої спеціальної освіти УРСР, Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття), «Інформаційний збірник наказів та інструкцій Міністерства Освіти України», «Зібрання постанов уряду України» (1991 – 1996), «Концепцію викладання ІМ в Україні» (1996)).

У цих документах ми знаходимо інформацію про організацію виробничих нарад, на яких відбувався обмін інформацією про передові методи праці [21, арк. 81].

Для розуміння суті державної політики в галузі лінгвістичної освіти, першочергового значення набуває вивчення законів, що були видані Міністерством освіти України у досліджуваний період. Вивчення цих документів дозволяє простежити законотворчий процес відносно діяльності майбутніх фахівців з ІМ. Так, у «Інформаційному збірнику наказів та інструкцій Міністерства Освіти України» наголошується на новій концепції гуманітарної освіти, яка полягає в підготовці студентів до самостійної діяльності в нових соціальних і культурних умовах. Підкреслюється, що однією з домінуючих тенденцій кінця ХХ століття є свідома діяльність індивіда, який «прагнути створити нову реальність, керується критеріями знання, професіоналізму, усвідомленням власної відповідальності як за себе, так і за суспільство в цілому» [1, с. 2]. Далі йдеться про те, що ВНЗ самостійно можуть визначати й використовувати форми й методи гуманітарної освіти, а саме: обирати тематику наукових досліджень, методику навчання, визначати навчальні та спеціальні курси й послідовність їх викладання. Але, разом з цим, ВНЗ повинні дотримуватись державних стандартів, які гарантують необхідний обсяг та структуру знань.

Дуже важливою для нас є інформація, яка розміщена на сторінках «Інформаційного збірника» про те, що в 1995 році не вистачало вчителів з усіх спеціальностей, а особливо гострою була потреба у вчителях іноземної мови [2, с. 15]. У 1995 році

найнижчі показники цільового прийому сільської молоді в Горлівському педагогічному інституті іноземних мов (ГППІМ) (1,5%) та Київському лінгвістичному університеті (КЛУ) (13,7%) [2, с. 15]. Відзначено, що мережа спеціалізованих ВНЗ, що забезпечують підготовку викладачів та педагогів професійного навчання за галузями виробництва та сферами діяльності, ще недостатня. Констатовано, що професія вчителя втрачає свій престиж. Саме тому Міністерство освіти і науки України видало наказ від 07.08.2002 р. № 450, згідно з яким ВНЗ мали спрямовувати свою роботу на індивідуалізацію навчального процесу, зростання її ролі на старших курсах [3].

Негативними тенденціями, які гальмували розвиток вітчизняної вищої освіти взагалі й лінгвістичної зокрема, були такі: обсяг самостійної роботи студентів, який складав мінімум від загального обсягу навчальних дисциплін та відсутність тенденції до очікуваного росту кількості годин, відведених на самостійну роботу.

Попри це, вивчаючи інформацію, яка міститься на сторінках «Інформаційного збірника наказів та інструкцій Міністерства Освіти України», ми можемо відмітити й позитивні зміни, властиві лінгвістичній освіті початку ХХІ століття. Серед них покращення застосування дидактичного матеріалу нового покоління, такого як електронні підручники, віртуальні засоби навчання, семінари та наради в он-лайн режимі, дистанційні курси навчання. Запроваджувались нові технології навчання. Значно розширилась самостійна робота студентів. Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» в 2004 році було забезпечено наступність змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях вищої освіти [4, с. 3].

Висновки і пропозиції. Використання науковцями архівних документів та нормативно-правових актів Радянського Союзу та незалежної України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. значно розширює як методологічні, так і історіографічні можливості вітчизняних досліджень. Серед подальших перспектив дослідження вбачаємо необхідність проаналізувати й описати інші джерела дослідження проблеми розвитку професіоналізму майбутніх викладачів іноземної мови.

Список літератури:

1. Про підготовку вищих навчальних закладів до 2003/04 навчального року // Інформ. зб. МОН України. – 2003. – № 7. – С. 3-10.
2. Про підсумки роботи вищих закладів освіти у 1995 році та хід виконання Указу президента України про основні напрями реформування вищої освіти в Україні // Інформ. зб. МОН України. – 1996. – № 11 (черв.).
3. Про стан впровадження нових інформаційних технологій для науково-методичного забезпечення самостійної роботи студентів // Інформ. зб. МОН України. – 2003. – № 1.
4. Про стан реалізації ступеневої вищої освіти відповідно до закону України «Про вищу освіту» // Інформ. зб. МОН України. – 2004. – № 9.
5. Сейко Н. Польськокомовні джерела ХІХ-ХХ століть у вітчизняних історично-педагогічних дослідженнях / Н. Сейко // Українська полоністика. – 2013. – Вип. 10, с. 123-133.
6. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) Ф. 166 Міністерства освіти УРСР, Оп. 15, Том III (1960-1964 рр.), Спр. 2825. Річний звіт про науково-дослідну роботу Чернігівського педінституту за 1960-1961 н/р., 178 арк.
7. Там само Ф. 166, Оп. 15, Спр. 3121. Річний звіт про науково-дослідну роботу Київського педагогічного інституту ім. О. М. Горького за 1961 рік, 120 арк.
8. Там само Ф. 166, Оп. 15, Спр. 3131. Річний звіт про науково-дослідну роботу Ніжинського педагогічного інституту за 1961 р., 125 арк.
9. Там само Ф. 166, Оп. 15, Спр. 5149. Звіти голів державних екзаменаційних комісій факультетів іноземних мов за 1966 р., 248 арк.

10. Там само Ф. 166, Оп. 15, Спр. 6992. Річний звіт про роботу Сумського педінституту за 1968-1969 н/рік, 113 арк.
11. Там само Ф. 166, Оп. 15, Спр. 8591. Довідки, інформація та переписка з Міністерством вищої і середньої освіти СРСР, Міністерством освіти СРСР з питань навчально-виховної роботи 9 січня – 29 грудня 1973 р., 102 арк.
12. Там само Ф. 166, Оп. 18 (1996-1999 рр.), Спр. 166. Звіти працівників центрального апарату міністерства про відрядження за кордон у 1996 році, 67 арк.
13. Там само Ф. 166, Оп. 18, Спр. 185. Звіт про роботу аспірантури та докторантури «Л-Ч» 1996 р., 253 арк.
14. Там само Ф. 166, Оп. 18, Спр. 216. Звіти про роботу аспірантури та докторантури «Б-Л» 1997 р., 191 арк.
15. Там само Ф. 166, Оп. 17, Спр. 313. Звіти про роботу аспірантури та докторантури Ф.І – НК «Б-К» 1999 р., 134 арк.
16. Там само Ф. 4621 Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР, Оп. 1, Спр. 279. Стенограма наради завідуючих кафедрами іноземних мов вищих учбових закладів Української та Молдавської РСР (6-8 червня 1962 року), 136 арк.
17. Обласний архів Чернігівської області у м. Ніжин, Фонд 128 Ніжинський державний педагогічний інститут ім. М. Гоголя, Опис 3 (1984-2002 рр.), Спр. 4316. План роботи факультету іноземних мов за 1984-1985 н.р., 13 арк.
18. Там само Ф. 128, оп. 3, Спр. 4318. Протоколи засідань Ради факультету іноземних мов за 1984-1985 н.р., 201 арк.
19. Там само Ф. 128, оп. 3, Спр. 5002. Протоколи засідань кафедри за 1991-1992 навчальний рік, 51 арк.
20. Там само Ф. 128, оп. 3, Спр. 5034. Протоколи засідань кафедри (91-92 рр.), 41 арк.
21. Чернігівський обласний державний архів (ДАЧО) Ф. 608 Чернігівського державного педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка, Оп. 2 (1944-1983), Спр.495. Отчет о работе заочного отдела за 1967-1968 уч. год., 77 арк.
22. Там само Ф. 608, Оп.2, Спр. 785. Штатний розпис на 1976 р. Чернігівського педінституту ім. Т. Г. Шевченка, 16 арк.
23. Архів Чернігівського педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка Фонд 608 Чернігівського державно-педагогічного інституту ім. Т. Г. Шевченка, Оп. 1 (1991-1998), Спр. 2017. Протоколи засідань кафедри англійської філології (27 червня 1995 року – 13 червня 1996 року), 99 арк.

Шендерук Е.Б.

Черниговская Академия Государственной пенитенциарной службы

РОЛЬ АРХИВНЫХ ДОКУМЕНТОВ И НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ СОВЕТСКОГО СОЮЗА И НЕЗАВИСИМОЙ УКРАИНЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX – НАЧАЛА XXI СТОЛЕТИЯ В ИССЛЕДОВАНИИ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛИЗМА БУДУЩИХ ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Аннотация

В статье исследованы архивные документы и нормативно-правовые акты Советского Союза и независимой Украины второй половины XX – начала XXI столетия. Приведены результаты анализа вышеупомянутых источников. Раскрыты функции указанных источников, которые были опубликованы в Украине. Определена их роль для исследования проблемы развития профессионализма будущих преподавателей иностранных языков. Сформулирован вывод о значимости архивных документов и нормативно-правовых актов Советского Союза и независимой Украины второй половины XX – начала XXI столетия для выполнения исследований по истории педагогики.

Ключевые слова: архивный документ, архивный фонд, нормативно-правовой акт, сводный отчет, подготовка преподавателя иностранного языка.

Shenderuk O.B.

Chernihiv State Penitentiary Academy

THE ROLE OF ARCHIVAL DOCUMENTS AND LEGAL ACTS OF THE SOVIET UNION AND INDEPENDENT UKRAINE OF THE SECOND HALF OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY IN STUDYING THE PROBLEM OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' PROFESSIONALISM DEVELOPMENT

Summary

Archival documents and legal acts of the Soviet Union and independent Ukraine of the second half of the XX – beginning of the XXI century have been studied in the article. The results of the studying of the above sources are provided. The functions of the sources which were published in Ukraine have been disclosed. Their role in studying the problem of future foreign language teachers' professionalism development has been determined. The conclusion about the importance of archival documents and legal acts of the Soviet Union and independent Ukraine of the second half of the 20th and beginning of the 21st century for carrying out research on the history of pedagogy has been drawn.

Keywords: archive document, archive fund, legal act, consolidated report, training of a foreign language teacher.